

Byen, bygda og turlivet

Av Ingar Kaldal

Nordmenn blir aldri urbane, sies det når norske bymennesker stadig oppsøker skogen og fjellet og dyrker sine røtter og bånd til landsbygda. Det en da lett glemmer, er at det ofte er nettopp urbane mennesker som har drømt mest romantisk om «naturen» og «bygda», og at de da har gjort det som byfolk – ikke som uforanderlige bygdemennesker. Slik sett kan byfolks kjærlighet til natur og bygd like gjerne tolkes som uttrykk for norsk urbanitet som for nordmenns evige preg av å være bygdefolk. Så også i Trondheim?

Bymarka

Å bruke Bymarka slik vi gjør i dag, ble ikke vanlig før på 1900-tallet. Men også før da hadde marka vært viktig for byen, blant annet fordi den var beiteallmenning for byfolks husdyr. Fra gammel tid hadde det nemlig vært vanlig å se kyr bli drevet ut av byen forbi Skansen om morgenen, til beite i Bymarka, og tilbake om kvelden. Ennå i 1884 fantes nesten hundre fjøs innenfor bygrensene. Men da gikk det også helt mot slutten med krøtterholdet i byen. Og det frie beitet i Bymarka ble avskaffet i 1866.

Ellers hadde byfolk alltid brukt marka til å hente seg ved og trevirke. Med folkeveksten i byen gikk det hardt ut over skogen, og i 1870-årene ble det satt i gang skogplanting, bl.a. i Ilabergene. Men fra omtrent samme tid begynte Bymarka også å bli mål for turer med et helt annet innhold enn vedsankingen og krøtterpassingen. Nå skapte byfolket seg en ny Bymarka-kultur.

Det skjedde i en tid da det ble lagt vekt på å rydde bort fra bygatene mye som ellers forbindes med natur og bygdeliv. I Trondheims-aviser fra 1880-årene sto det stadig klager over at om våren, når snøen forsvant, og hesteskiten kom fram, var gatene i byen, sogar «selve Hovedgaderne (...) aldeles som om man gik i en Gjødskelkjelder». Å la skitten etter hestene ligge igjen i gatene var ikke lenger akseptabelt. Fra denne tid var det at byen også fikk utbygd kloaknett og renovasjon som forskånet byfolket for synet og lukta av skitt og gjødskel. Samtidig med dette begynte byfolk i økende grad å oppsøke en annen natur – på landet, og da en natur som ble tenkt på som ren, frisk og sunn – i motsetning til byen og gatene.

Den nye bruken av marka til turer økte fra slutten av 1800-talet. Da ble Fjellseter hotell og Skistua etablert som attraktive turmål, først for rikfolk fra byen, men snart for flere. Siden turistforeningen ble startet i 1887, og skisporten fikk sine egne foreninger, stimulerte de turmiljøet i byen. På en måte kan dette se ut som en interesse for naturen som byfolk hadde med seg fra landet, for en stor del av folket i byen var faktisk innflyttet fra bygdene. Men det er mer treffende å se den nye turkulturen som noe

nytt som byfolk nå skapte og gjorde seg til pionerer for, og som landsbygda heller begynte med senere, og da delvis etter påvirkning fra byfolk.

Sommer «på lainne»

Også skikken med å reise på «lainne» om sommeren ble fra slutten av 1800-tallet utbredt til flere grupper byfolk. Først hadde også dette vært noe rikfolk begynte med, ved at de flyttet til sine landsteder på Charlottenlund, Rotvoll og andre steder omkring byen i sommerhalvåret. Nå tok arbeidsfolk etter. Og hadde de ikke hytter eller slektninger å reise til, eller penger nok til å sende sine barn på landet selv, ble det nå startet feriekolonier som hjalp også ubemidlede barn til å få del i dette mer og mer nødvendige godet. «På lainne» var forresten ikke så langt unna byen som idag – målt i kilometer. Ovenfor Bakklandet begynte landet ennå i første del av 1900-tallet allerede når en passerte Singsakerskolen, og Heimdal var langt ut på landet.

Skistua sto ferdig i 1897 og var et synlig resultat av byfolkets nye interesse for å bruke skogen og marka til ren fritidsaktivitet.
(Etter akvarell av H.K. Stabell ca. 1900.)

Etter hvert vokste det i byen også fram mer organiserte måter å dyrke røtter og bånd til landsbygda på, i form av foreninger for byfolk med felles heimbygd. I Trondheim ble det fra 1910 og utover dannet slike foreninger for bygder i hele Midt-Norge. Den første var Røros-laget, senere kom Selbulaget. Andre foreninger samlet folk fra større regioner, som Nordlandslaget, Nordtrønderlaget og Nordmørslaget. Dette ble sosiale møtesteder for folk med felles bygdetilknytning, med møter, fester og foredrag. Flere av foreningene hadde egne hytter i den aktuelle heimbygda, som medlemmene kunne reise til. Selvsagt er det riktig å se dette som uttrykk for at mange vegret seg i det lengste mot å bli bymennesker. Samtidig er det ingen tvil om at det var etter å ha flyttet til byen, og dermed på ett vis å ha blitt byfolk, at det ble aktuelt å dyrke «heimbygda» på den måten som disse foreningene gjorde. På en måte gjorde de det for å dyrke sin ubrutte identitet som bygdefolk, men samtidig handlet det om å markere hva slags folk de ville være i byen: byfolk med bygderøtter, og det er ikke det samme som å være bygdefolk. Å komme fra en bygd hindrer ingen i å være bymenneske, kanskje er det også helst bymennesker som snakker mye om at de gjør det.

Sommeroppholdene på landet kan på flere måter tolkes som en utpreget byfolks skikk: som byfolk reiste de, og som byfolk ble de møtt i de bygdene de dro til (det glemmer ikke vi som selv vokste opp i ei bygd der det om sommeren kom fullt av byunger). Når byfolk var på landet, ble de lenge møtt med en spesiell respekt, og ikke sjelden beundring. Som byfolk vendte de også etter endte sommeropphold tilbake til byen. Hadde de da med seg noe mer håndfast landlig tilbake, for eksempel i form av ord fra bygdedialekt, kunne de bli mobbet på skolen som «bønder». Byfolks kjærlighet til landet og naturen var ikke kombinert med beundring i samme retning – den gikk minst like mye omvendt vei. Og forholdet til bygd og natur var for byfolk stadig fylt av ambivalens og flertydighet.

Med bygd og natur til et bedre byliv

Hva var det så som fikk byfolk til å elske landet og naturen slik, hvis vi ikke skal se det som en rest av medbragt bygdekultur, som byinnflyttere fra bygdene ennå ikke hadde kvittet seg med?

Ett motiv var å oppsøke noe mer naturlig og ekte som kunne bøte på, for ikke å si forebygge, bylivets (unaturlige) skyggesider – og da ikke for å forlate bylivet, men slik at det ble lettere å holde ut i byen resten av året. I 1889 skrev en lege i Dagsposten (Trondheims Venstreavis): «Man begynder heldigvis at forstaa og vurdere Betydningen af en ren frisk luft, naar Vinterens mørke, klamme Taage ligger over vaare Byer; maatte det efterhanden ogsaa blive indlysende, at ligesaa lidt som man ved et kortvarig Sommerophold paa Landet kan magasinere frisk Luft og Helbred for vinteren, ligesaa lidt kan en Sommers flittig Bading skaffe oss en ren og sund Hud for den lange, skidne Vinter». Derfor burde rikfolket i byen hjelpe til med å få opprettet

Fjellseter turisthotell ble åpnet som sanatorium og «høyfjellshotell» i 1899, i tidens sterke tro på naturens helsebringende muligheter. Fjellseter ble raskt et utfartssted også for byens befolkning.
(Etter maleri av Christian Eggen ca. 1900.)

folkebad for «almuen». Samtidig viser dette hvordan sommer, landsbygd og ren og sunn kropp ble tenkt i sammenheng, nesten som ulike sider av same sak, og hvordan alt dette sto i motsetning til by, vinter, skitt og alt usunt. Da Ekne Feriekoloni fylte 50 år i 1935, skrev Dagsposten at «Tusener av barn fra veitene og de trange bakgårder har i den friske natur på landet hentet sig styrke og helsebot til vinterens strev». Dette var en vanlig talemåte om feriekoloniene.

Bygda og naturen ble altså ikke bare sett som noe utenfor bylivet, som noe en besøkte, for så å forlate når en dro tilbake til byen, men like mye som forbilder og ingredienser som ble aktivt brukt i forbedringen, moderniseringen, av bylivet. Bygda og naturen ble tenkt på som en slags arsenaler å hente råstoff fra til å skape seg et bedre byliv. Det handler her om bygd og natur som elementer i en bykultur på leting etter bedre byliv.

I denne sammenhengen er det interessant å tenke på at byfolks dyrking av natur og bygd økte på i samme periode som bygdefolk stadig ble karikert som fremmedelementer i byen, som «bønder i byen». De sto da ikke for bygdas og naturens renhet og friskhet, men for primitiv livsførsel og lukt av fjøs. Og de la ennå stadig igjen hesteskitt i gatene, og det irriterte mer og mer dem som nå hadde vent seg til de asfalterte og stadig renere gatene. Og når bønder overnattet i byen, gjorde de det lenge i egne bondelosjier nedover i Brattøra, der de ikke sjelden også sov ut rusen etter å ha tatt til seg av byens ukultur. I slike sammenhenger ble bygdefolk assosiert med slikt som moralske krefter nå ville fjerne fra byen. Interessant er det å tenke på hvordan det strevet kom til å handle om å finne forbilder og botemidler nettopp i livet på landet.

Her er det mye dobbelhet: bygda som leverandør av forbilder, botemidler og ressurser til forbedring av byen, og bygda som motstykket til byen, som det «andre» som en kunne speile seg mot som bymenneske – for å se seg selv som bedre, mer moderne. Som byfolk dro en gjerne på landet, men uten å ville bli lik dem som levde der. Samme hvor mye byfolk kom til å dyrke og elske bygda og naturen, hindret det dem ikke i å se seg selv som stående over bygdefolk eller livet på bygdene. Bygde- og naturdyrkingen gjorde ikke slutt på fordommene om bønder i byen. Kanskje like gjerne tvert i mot – og kanskje er noe av forklaringen at dette var en kjærlighet som var avlet i byen, og ikke medbragt fra landet.

En by med blick mot fjord og fjell...

At det var viktig for livet i byen å ha blikket vendt utover mot bygd og natur, kom også til uttrykk når byen skulle utformes innenfra. La oss høre hva professoren og byplanleggeren Sverre Pedersen mente om torvet i Trondheim i 1925: «.. det er ikke bare de nærmestliggende gatepartier og deres bebyggelse som fanges ind i Torvets mangesidige pladsbillede. Blikket gaar videre ut gjennom de brede aapninger, til landskapet, til Vaattakammen, som ved sin mangel paa trævekst illuderer noget av høifjeldets barskhed». Torvet i Trondheim var ikke et vanlig bytorv: «Det er nemlig en landskapsplads, uagtet den ligger midt i byens tættest bebyggede strøk. Det er en plads som gir 4 forskjellige og vakre udsigter. En mot arkitektur – Domkirken – en mot fjeldet, vestover, en mot et beplantet høidedrag, østover – og en mot fjorden og de fjerne fjelde – nordover. Midt inde i byens kjerne har man fuld føling med det omgivende landskab». Dette tolket Pedersen som uttrykk for at torvet var en «norsk plads, tiltrods for at det er lavet av en lothringer i dansk krigstjeneste og i mangt og meget etter fransk forbillede. Hvorfor er det særlig norsk? Jo jeg har indtryk av at nordmændene fremfor mange andre nationer elsker landskapet. Saasnat vi bybeboere har en stund fri, skal vi ut i naturen».

Kvinner og barn kom tidlig med i fritidsbruken av Bymarka. Sportsantrekket var lenge preget av de vanlige moter nede i byen, som en ser på denne vinterscenen fra Tunga.

(Maleri av Christian Eggen fra 1896 i Trondhjems Skiklubs eie.)

... og en bykultur full av natur og bygdeliv?

Natur var heller ikke nødvendigvis noe en behøvde å dra ut av byen for å finne. Midt i Trondheim har en f.eks. til all tid kunnet gå nokså kort for å komme ned til bredden av den stille Nidelva. I 1930 skrev Christian Gierløff en artikkel om «Elven» i Trondhjems Turistforenings årbok: «Menneskene tykkes oss ofte underlige. De bygger et skyggenes rike og kaller det en by. De legger naturen øde, jevner den flat, de bygger lyset ute og stenger for utsynene. Men i denne by, domens by, er husene lave, gatene favner lyset og åpner for utsikten. Og naturen har bakker og berg, åser og hauger og flater, skog og trær og grønt, og himmel og hav og snedekte fjell. Naturen er nærsagt allestedsværende i domens by». Denne gang var det som ble framhevet som natur i byen ikke lenger hesteskitt eller fjøslukt som irriterte, eller gjørmete gater som burde dekkes med stein og asfalt, men en natur og naturnærhet som burde bevares i byen, og som dermed ville gjøre den til en bedre by.

Slik kunne en ha fortsatt å fortelle om hvordan byfolk i sine dagligliv fant seg temaer fra natur og landsbygd når de skulle gjøre det trivelig omkring seg i byen. Poenget her er at når de gjorde det, gjøre de det som bymennesker, og da ofte på måter som virket fremmede på folk som kom fra landet og så hvordan det ble gjort. Slik er det ennå: Hadde en gammel skogsarbeider en gang i våre dager, ved overgangen til et nytt årtusen, kommet inn på en Trondheims-restaurant der økser, tømmersakser og andre skogsredskaper henger til pynt på veggene, ville han neppe ha kjent det igjen som sin egen kultur, og ikke som bygdekultur. Trolig hadde han heller dratt på skuldrene og kommentert det som typisk «bysens» – og da ikke redskapene i seg selv, men det å henge dem opp slik, til pynt, på veggene på en restaurant!

Som John Rennie Short skriver i boka «Imagined Country»: «The pastoral was a view of the countryside from the town»; bildet av pastoral idyll var en måte å se landet på fra byen. Slik er det også med trondheimsfolks kjærlighet til naturen og «lainne», den er ikke en gang dårlig kopierte rester av importert eller medbragt bygdekultur. Selvsagt er den ikke upåvirket av om byfolk kommer fra landsbygda eller ikke. Men det var en kjærlighet avlet i byen, og preget av å være det, og dermed ble den også annerledes enn bygdekulturens bilder av det samme. Først når vi ser det slik, kan vi også forstå mer av hvilke farger og toner bygd og natur har vært med på å sette i Trondheims bykultur og urbanitet.

Motsatt side:

Øverst: Middag ute på Kårvatn. Pannekake og rørt blåbær.

Nederst: Kaffekok på merkekurs. Ruteinspektørene Tore Kværnmo t.v. og Arne Vaslag kan mer enn å bygge varder. Foto Erik Stabell

